

IN DE EEUWIGE VREDE

Jean-Pierre Rondas
in gesprek met
BERT RÖLING

Een tractaat over de vrede dat is opgesteld onder de vorm van een vredesverdrag, waarvan de afzonderlijke punten uiterst actueel in de oren klinken, maar dat toch een beetje antiek aandoet: dat is het tractaat *Zum ewigen Frieden*, geschreven door de Pruisische filosoof *Immanuel Kant* in 1795, toen hij blijkbaar onder de indruk was van de implicaties van de *Vrede van Bazel*, gesloten tussen Pruisen en het toen nog revolutionaire pre-Bonapartistische Frankrijk. Kant, ambtenaar, en wel enigszins onder druk, een loyaal Pruisisch staatsburger, had een onverholven sympathie voor de Franse Revolutie. Heen en weer geslingerd tussen die beide polen, vreesde hij dat in het verdrag geheime artikelen werden gestipuleerd, voorbehouden werden gemaakt die vanzelf tot een nieuwe oorlog zouden leiden. Vandaar onder meer de opsplitsing van zijn geschrift in preliminaire en definitieve artikelen. Deze tekst was de populairste die hij ooit geschreven heeft. De pre-eliminatoire artikelen van zijn vredesverdrag bepalen wat voortaan bij nieuwe vredesverdragen niet meer mocht. De definitieve artikelen zetten uiteen op welke filosofische, praktische wijze de eeuwige vrede eigenlijk 'gegarandeerd' kan worden.

Zum ewigen Frieden moet vertaald worden als 'in de Eeuwige Vrede'. Kant gebruikt deze term nu eens op een ernstige, dan weer op een sarcastische wijze. De titel is sarcastisch. Hij verwijst namelijk naar het uithangbord van een Hollandse herberg waarop, onder de afbeelding van een sinister kerkhof, de woorden "In de Eeuwige Vrede" prijken. 'Eeuwige Vrede' is voor Kant zelf een pleonasme, dat alleen maar bewijst hoe lichtzinnig, ja, zelfs boosaardig tot dan toe met dit hoogste goed was omgesprongen. Maar 'eeuwig' kan ook betekenen: 'eeuwig en altijd na te streven', hoewel ook de 'natuur' een handje helpt.

Immanuel Kant moest een lange weg afleggen vooraleer hij aan de behandeling van de eeuwige vrede als historisch imperatief toe was. Vanaf zijn *Kritik der reinen Vernunft* (1781) zal hij binnen een vernieuwde metafysiek systematisch aandacht schenken aan de mens als ethisch wezen, zowel transcendentiaal gedacht als rationeel gesitueerd in zijn historiciteit. Kan nu dit denken van Kant enige betekenis hebben in de polemologie of vredeswetenschap? Ik meen, en

anderen menen dat met mij, dat die vredeswetenschap *ten onrechte het ethische aspect verwaarloost*. Nog onlangs schreef de Groningse polemoloog Bert Röling in zijn boek *Vredeswetenschap* (Utrecht, 1981): “één en ander betekent niet dat aan daden van internationale politiek de ethische maatstaven zouden dienen te worden aangelegd zoals die voor het private leven gelden. De nationale wereld en de internationale wereld verschillen wezenlijk. Recht en ethiek zijn daar anders van inhoud”.

In deze bijdrage gaat het er eigenlijk over hoe de Kantiaanse ethica voor het politieke denken, voor de leer der internationale betrekkingen en voor de vredeswetenschap relevant is. Dit wordt een uitgangspunt voor verdere polemologische beschouwingen. Ik doe dit in gespreksvorm en ging te rade bij Bert Röling zelf die er Kants tractaat nog eens op nageslagen heeft, en opnieuw verbaasd was over de schrikbarende actualiteit van dit werk.

In zijn pre-eliminaire artikelen gaat Immanuel Kant in op soms heel eigenaardige praktische dingen om de vrede te verwerkelijken. Ik citeer enkele passages uit het tractaat en maak hierbij gebruik van de inmiddels uit de handel verdwenen vertaling van A.P. Prins (Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1915):

“IV. Geen staatsschulden mogen worden gemaakt in verband met al wat zou kunnen leiden tot buitenlandse verwickelingen. (...) Dat het oorlogvoeren in financieel opzicht zo gemakkelijk gaat voor hen die de macht in handen hebben, is in verband met de neiging ertoe, die alle mensen nu eenmaal aangeboren schijnt, een grote belemmering voor de eeuwige vrede. (...)

V. Geen staat mag zich door daden van geweld mengen in de inrichting of de regering van een andere staat. Want waar haalt hij daartoe het recht vandaan? Toch niet uit de aanstoot die de eerste geeft aan onderdanen van een andere staat? Integendeel! Als een volk zich door zijn slechte wetgeving alle mogelijke ellende op de hals gehaald heeft, dan ligt daarin voor de anderen een waarschuwend voorbeeld. In het algemeen kan trouwens het slechte voorbeeld, dat iemand aan een andere geeft, nooit beledigend of kwetsend zijn. (...)

VI. Geen staat mag in de oorlog vijandelijke daden van die aard toestaan dat daardoor het vertrouwen van weerszijden in de aanstaande vrede onmogelijk gemaakt wordt; zoals: het bezoldigen van sluipmoordenaars, gifmengers, het verbreken van beloften gedaan bij capitulaties, het aanstichten van hoogverraad in de staat waarmee men in oorlog is. Dat zijn allemaal eerloze oorlogspraktijken. Want zelfs in het felst van de oorlog kan men enig vertrouwen in zijn tegenstander niet geheel missen, anders kwam er nooit iets van de vrede en zouden de vijandelijkheden tenslotte ontaarden in een verdelgingsoorlog. De oorlog is immers een ellendig primitief middel (waartoe men slechts in geval van nood zijn toevlucht neemt, bij gebrek aan een rechtspraak die bindend is voor allen) om door geweld zijn rechten te doen gelden. Geen van beide partijen kan dan het verwijt treffen dat hij een onrechtvaardige zaak voorstaat, omdat daar-

voor juist een rechterlijke uitspraak nodig zou zijn. De uitslag van de strijd moet in dat geval uitwijzen, wie het recht aan zijn zijde heeft, zoals in een godsoordeel. Daarom kan er dan ook tussen staten geen sprake zijn van een bestraffingsoorlog, want daarvoor zouden ze zich moeten verhouden als meerdere en mindere. Hieruit volgt dus dat bij een verdelgingsoorlog waarbij beide partijen niet alleen elkander kunnen uitroeien, maar waarbij ze ook alle rechtsgevoel met hun ondergang bedreigen, de eeuwige vrede slechts denkbaar is op het grote kerkhof van het mensdom. Een dergelijke oorlog, benevens het gebruik van de middelen die ertoe leiden, moet dus eens en voor altijd verboden zijn”.

Bert Röling : Daar zit een soort deontologie van de staten in. We kunnen daar een paar voorbeelden van nemen. Kant zegt dat er een verbod zou moeten zijn om in vredesverdragen een voorbehoud te maken, want dat zou meebrengen dat men als het ware al een nieuwe oorlog zou klaarmaken. Of hij maakt een ander verbod (dat is heel typisch dat hij bijna in negatieve termen daarover denkt) en dat voorziet een soort van verbod om zelfstandige staten in te lijven, bijvoorbeeld door ruil, bijvoorbeeld door erfenis, of koop of schenking. Daarin komen op een specifieke manier zijn anti-royalistische gedachten naar voren. Men moet goed weten dat Kant als *republikein* uiteindelijk (en tussen de regels kan men dat hier en daar wel merken) een *anti-royalist* was – omdat een koning of een despoot of wiedanook in een zekere zin een garantie is voor de oorlog. Neen, dat is iets te strak geformuleerd. Omdat de aanwezigheid van de koning een beletsel is om de vrede te bewerkstelligen. Hij heeft trouwens ervaring met de censuur van de koning; en met Frederik de Tweede, had hij op een bepaald ogenblik een conflict bij de formulering van zijn tractaat van het radicale kwaad. Welnu, in zijn deontologie van de staten heeft hij een aantal bepalingen omschreven die praktisch zouden moeten werken om de vrede te garanderen.

Jean-Pierre Rondas : *Kant schrijft zijn tractaat Zum ewigen Frieden in de vorm van een vredesverdrag. Dat wil zeggen dat hij ervan uitgaat dat er eerst oorlog moet geweest zijn. De oorlog is dus de natuurlijke toestand van de mens, omdat de mens in feite van nature tot het kwaad geneigd is. Een wereld waarin nu de dreiging met oorlog als een berekend risico omschreven wordt, staat dus heel ver van de categorische historische imperatief die een einde aan die oorlogstoestand zou moeten maken. Die nog steeds voortdurende slechtheid van de mens heeft Kant eerder omschreven als de 'ungesellige Geselligkeit des Menschen'.*

Bert Röling : Kant zegt uitdrukkelijk dat het vredesverdrag eigenlijk nooit anders is dan een tijdelijke pauze om ter zijner tijd weer een nieuwe oorlog te beginnen. Als we hopen op een Eeuwige Vrede moeten we het dus niet hebben van het vredesverdrag : maar hij baseert het dan op heel andere dingen. Hij gaat uit van de slechtheid van de menselijke natuur, die gedreven wordt door heerszucht en hebzucht en andere kwade zaken. Hij zegt daarvan dat die natuur

eigenlijk een goede natuur is, want als die neigingen daar niet zouden zijn, als de mensheid van meetaf aan heel tevreden zou zijn geweest, en zich helemaal had geconformeerd aan het gemeenschapsleven, dan zouden we nog leven als een kudde schapen. Het is juist door dat individualisme, hij noemt het de *Ungeselligkeit*, van diegenen die wel in een gemeenschap willen leven, maar die gemeenschap willen veranderen, dat de mensheid (door die natuurkrachten dus zonder dat de mens het zelf weet) gedreven wordt naar een hogere vorm van leven, naar cultuur, en naar een hogere vorm van gerechtigheid. Dus, hij baseert zijn vaststelling dat de mensheid op weg is naar een Eeuwige vrede door de slechtheid van de mens!

Jean-Pierre Rondas : *Zoiets kunnen we bezwaarlijk een utopisch of 'idealistisch' taalgebruik noemen.*

Bert Röling : Ik vind het heel realistisch. Dit is trouwens ook het standpunt van menig polemoloog. Uit de geschiedenis blijkt immers dat de mens zich misdraagt naarmate zijn macht. Dit geldt trouwens ook voor de staten : als ze zich misdragen, doen ze dat in de tijden van hun machtsperiode. In de Hollandse Gouden Eeuw veroverden we volkeren; we onderwierpen ze en we misdroegen ons in Azië. In analoge mate zien we dat nu gebeuren met de grote mogendheden. Er is dus een zelfde uitgangspunt : *zo is de wereld !*

Wat doen we er dan mee ? Het standpunt van de polemologen is niet het dromen van een *utopia* dat zou moeten verwerkelijkt worden als de mens anders was dan hij nu eenmaal is. Het uitgangspunt is echter wel dat de mens zeer egoïstisch is, zijn eigen belangen dient en dat daarenboven vaak doet ten koste van anderen. We hebben ook een bijkomend standpunt, namelijk dat de mens op een ogenblik als hij in zou zien waar zijn eigenlijke belangen liggen, zich dan mogelijkerwijze anders gaat gedragen, dan wanneer hij zich laat leiden door de directe belangen die hem fascineren en die hij gaat verwerklijken. Met andere woorden, polemologen aanvaarden ook die slechtheid, maar ze aanvaarden ook (en Kant doet precies hetzelfde) dat ieder mens verstand heeft en redelijk kan handelen; en redelijk betekent : in overeenstemming met zijn werkelijke belangen. *Als* de mens dus in gaat zien, en de staten, de regeringen gaan inzien dat het belang van het land gediend is met het welzijn van het milieu waarin de staat leeft (en dat is de wereld); als die dus inzien dat het niet juist is om zich te laten leiden door het hele directe belang van een voordeeltje hier of daar, maar dat men iets verder moet kijken, wat zijn de consequenties en wat zullen de gevolgen zijn voor mijn kinderen of kleinkinderen, *dan* zal men redelijk handelen, en op een ogenblik *niet* die dingen doen die nu op het ogenblik gebeuren, waar men regeringen ziet handelen alsof alleen maar het belang van deze week op het spel staat. Daar vind ik een grote verwantschap met de gedachte van Kant.

Jean-Pierre Rondas : *Volgens Kant is het dus waar dat het kwaad tot het goede leidt ?*

Bert Röling : Ja, en deze gedachte, die ook in Goethes *Faust* voorkomt, waar gesproken wordt over de duivel als "ein Teil von jener Kraft die stets das Böse will und stets das Gute schafft". Dat is nu een van die typische menselijke realiteiten waarover wij, polemologen, denken : hoe is dat mogelijk ? Bij Immanuel Kant wordt dat heel duidelijk en scherp uitgelegd.

Jean-Pierre Rondas : *In zijn Idee zur allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht zegt Kant dat de mens de neiging heeft zich te socialiseren. Omdat hij zich mens weet en zich kan vervolmaken. Maar de mens heeft ook de neiging om zich af te zonderen, zich te isoleren, omdat hij in zichzelf ook die onmaatschappelijke eigenschap vindt alles volgens zijn particuliere zin te bediselen. Daaruit ontstaat het conflict, maar tegelijk het middel – althans volgens de welbekende Kantiaanse list der natuur – dat de mensheid tot hogere vorm van gerechtigheid zal brengen, waardoor ook een wereldburgerdom zou ontstaan. Hoe ontstaat nu dat wereldburgerschap ? Hoe ontstaat de wereldstaat ? In elk geval is de eerste stelling van de vredeswetenschap, volgens Röling, dat voor duurzame vrede enigerlei vorm van federale, functionele wereldeenheden nodig is. Maar de tweede stelling, die er direct op volgt, is dat zo'n wereldeenheid op het ogenblik volstrekt onmogelijk is. Dat is het dilemma van de vredeswetenschap en daarom zal het futurologisch deel van de vredeswetenschap relevante utopia blijven ontwerpen. Het existentiële deel ervan zoekt hoe oorlog kan worden teruggedrongen in ons polemogeen oorlogverwekkend en anarchistisch wereldstatenbestel. Moeten we dan niet streven naar zo'n bestel ?*

Bert Röling : Wel, streven daarnaar ... Kant zegt : dat komt ! Kijk, streven daarnaar zou lijken op een soort utopisme, waarin je een paradijsachtige wereld stelt. Veel mensen hebben in het verleden daarover nagedacht, de verschillende utopia zijn er in de wereldliteratuur, maar men heeft nooit aangegeven hoe dat te bereiken zou zijn. Die hebben gezegd, dat *moet komen*, ja, dat heeft heel weinig betekenis. Kant zegt : het *komt*. Het komt, door de werking van het kwaad. Door de werking van datgene wat mensen doen, telkens doordat de conflicten zich opstuwten naar hogere vormen van gerechtigheid, en dat zal dan tenslotte leiden tot een wereldeenheid, want daar ligt het vitale belang van de mensheid. Heel geleidelijk zal de mens door het lijden wat door het kwaad wordt aangericht, redelijkerwijze kiezen voor dat systeem. Kant twijfelt er zelf aan, er zijn passages waarin hij zich afvraagt, zal het werkelijk wel zo gebeuren, maar dan zegt ie, het is niet uitgesloten, het is zeker niet uitgesloten, er is een mogelijkheid. En zolang die mogelijkheid bestaat, gebiedt ons de sociale ethiek om zoveel mogelijk die mogelijkheid te bevorderen en niet tegen te werken. En dat is toch ook de houding van de huidige polemoloog, die soms wel eens twijfelt of niet de wereld onherroepelijk op weg is naar een atoomoorlog, die twijfelt of de krachten die in die richting sturen zijn tegen te houden, maar die ook moet erkennen : het zou wel kunnen, de kans dat een wereld leefbaarder wordt

door menselijk ingrijpen, die is er, en zolang die kans daar is, mag je niet uit een inzicht dat het mogelijkwijze misloopt, en waarschijnlijk misloopt, nalaten dat te doen wat de kans voor een betere wereld voor ogen zou hebben.

Jean-Pierre Rondas : *Kan die dialektiek van het kwaad ook gezien worden in de berekende dreiging, de wederzijdse afschrikking ? Op het eerste gezicht heeft dit systeem al bijna veertig jaar lang gewerkt.*

Bert Röling : Nou, ik geloof dat daar wel zeker iets van waar is. Er zijn situaties geweest die heel zeker vroeger zouden hebben geleid of hoogstwaarschijnlijk zouden geleid hebben tot oorlog. Denken we aan de overweldiging van Hongarije in 1956, toen de mensen hier op straat stonden te huilen van ellende van wat daar gebeurde. En zouden geaccepteerd hebben het geweld te gebruiken om de vrijheidsonderdrukking te voorkomen. Dat is niet gebeurd, ook niet met Tsjecho-Slovakije in 1968. Het is duidelijk dat men niet meer durft. Daar is een enorme voorzichtigheid ontstaan tussen de twee blokken, omdat ze beiden weten, en alle studies wijzen daar op : als die oorlog komt, is er groot gevaar voor verheviging tot en met de zwaarste strategische wapens, en dat zou de ondergang van beiden betekenen. Dus, dat er in die nucleaire wapens een remming zit van politieke vrijheid, dat is duidelijk. Vandaar dat diegenen die zeggen dat als alle nucleaire wapens zouden afgeschaft worden, men mogelijkwijze weer wat lichtzinniger zou worden ten aanzien van kans op oorlog, dat niet helemaal zonder grond zeggen. Dat gevaar voor lichtzinnigheid is daarom zo verontrustend omdat, natuurlijk, de kennis om atoomwapens te maken er is, die gaat de wereld niet uit. Een conventioneel begonnen oorlog zou heel spoedig weer een oorlog worden die nucleair gevoerd kon worden, omdat men intussen atoomwapens zou hebben aangemaakt aan beide kanten. Ik vind die hele stelling "de atoomwapens de wereld uit" een hele beste zaak, daar zullen de komende generaties mogelijkwijze over kunnen gaan beslissen. Maar dan moet er nog zoveel gebeuren op afschaffing van overbewapening op nucleair gebied, op afschaffing van offensieve nucleaire wapens ! Als we voorlopig de vermindering van de nucleaire voorraden tot een klein aantal zouden bereiken, wat zou maken dat de vrees voor een oorlog zou blijven bestaan, terwijl de vernietigingskracht beperkt zou zijn, dat vind ik een doelstelling waarvan ik denk dat ze in een eerste generatie nog niet zal bereikt worden. Maar als we *dat* bereiken, zijn we heel veel verder.

Jean-Pierre Rondas : *In de ontwapening en in de wapenbeheersing botsen we vaak op het thema van de eenzijdigheid. Kiezen tussen eenzijdigheid of veelzijdigheid schijnt een dilemma te zijn. Hoe staat u tegenover de zogenoemde eenzijdigheid ?*

Bert Röling : Ja, daar is een denkbare eenzijdigheid dat je je wapenmacht eenzijdig zo gaat inrichten dat ie het minst gevaarlijk is. Dat betekent dat je er duidelijke offensieve trekken aan onttrekt, waardoor de ander door die bewapening minder verontrust raakt. Dat heet een defensieve of niet-offensieve afschrik-

king. Maar je hebt wapens, en je kunt je verdedigen, je kunt een aanvaller onaanvaardbare schade toebrengen. Maar je richt je wapens zo in, dat je niet bang hoeft te zijn dat je je zelf aanvalt. Dat kun je helemaal eenzijdig doen. Je kunt je wapenmacht zo opstellen dat die niet destabiliserend is, in die zin dat de wapens zelf een premie gaan geven op haast. Dat kun je hebben als beide partijen een wapenmacht zouden hebben, met de capaciteit om de strategische nucleaire wapens van de ander in een slag vrijwel te vernietigen. Dat heet dan *disarmament first strike capability*. Dan zou je de oorlog gewonnen hebben; nou als beide landen zoiets opbouwen en de technologie gaat er wel om hierheen, dan is het de kwestie wie begint die wint. Dat is een enorme premie op rust, om de vrede in oorlog te doen overgaan. Je hebt ook een wapenmacht die in de oorlogstijd destabiliserend werkt. Als wij Euro-strategische wapens opstellen in Nederland of in België, zijn dat wapens die steden kunnen vernietigen in de Sovjet-Unie. Nou, dan is het duidelijk dat als een oorlog begint, dat het eerste belang van de Sovjet-Unie is om die wapens door massale bombardementen te vernietigen. En aan onze kant zal dat ertoe leiden dat we ze zo gauw mogelijk moeten afschieten. Met andere woorden, die wapens dringen om ze te gaan gebruiken zonder dat er nog een militaire noodzaak voor is. Dat zijn destabiliserende wapens; je kan eenzijdig zorgen dat die er niet komen. En zo kan je ook eenzijdig een exercitie-wapenmacht verminderen zonder dat er iets tekort komt aan je veiligheid. Wat heb je daaraan of je de tegenstander tien keer kunt vernietigen, als je hem één keer kunt vernietigen, is het meer dan genoeg. Die capaciteit hebben om je tegenstander onaanvaardbare schade toe te brengen, is voldoende voor je veiligheid. Daar kun je ruime marges in nemen, maar op het ogenblik hebben we een opeenhoping van wapens; ik meen dat er een zestigduizend atoomwapens opgeslagen liggen — een waanzinnige toestand. Er zijn wegen van eenzijdigheid die zeer aanvaardbaar lijken, maar ik dacht zelf dat eigenlijk dé weg erin moet bestaan overeenkomsten te sluiten waarbij aan twee kanten zo'n defensieve afschrikking als fase tot verdere ontwapening wordt aanvaard. Nou, dan voelen beide landen zich veilig. Als ze beiden weten dat de andere een wapenmacht heeft die bij een aanval voor een ongelooflijke weerstand zou zorgen hoeven ze niet bang te zijn aangevallen te worden; dat is een vrij stabiele situatie. Ik dacht dat dat het eerste was waarnaar gestreefd diende te worden en dat op dit moment het meest haalbare is. Het is duidelijk dat ontwapening en wapenbeheersing stapsgewijze moet bereikt worden. Grote schokken kun je daar niet in verwachten. De vroegere gedachte te komen tot één groot plan van een generale, een algemene en volledige ontwapening, dat heeft men praktisch prijsgegeven, dat is een ver einddoel; stappen zijn nodig en daar zijn vele stappen denkbaar. Er is echter een wantrouwen ontstaan tegen deze wijze van doen, omdat vijfendertig jaar onderhandelingen over wapenbeheersing en ontwapening eigenlijk nog zo verschrikkelijk weinig resultaat hebben bereikt. Men zegt : deze

methode is ondeugdelijk. Al vijfendertig jaar onderhandelt men onder de leiding van de supermachten, jawel. Maar die supermachten willen geen ontwapening; zij willen supermachten blijven. Dat betekent dat ze hun bewapening behouden, want naargelang ze ontwapenen, wordt hun machtsafstand tot de rest van de wereld kleiner. Om de huidige machtsafstand te behouden, hebben ze slechts met elkaar overeenkomsten aangegaan opdat de zaak niet uit de hand zou lopen; overeenkomsten waarbij de een niet al te machtig zou worden ten opzichte van de ander. Maar werkelijke stappen van wapenvermindering, die zijn er praktisch niet geweest. Op het ogenblik is het zo, dat de kleine landen die zich als satellieten gedragen, wij ook in de NAVO, alles maar goedkeuren wat de Amerikanen zeggen, en als ze dan een voorstel doen en je zou maar wat sputteren dan wordt er gezegd : de eenheid van de NAVO moet bewaard blijven – dat is dan het argument dat je je volstrekt serviel opstelt en weer precies doet wat de Amerikanen zeggen. Nou, ik dacht dat dat afgelopen was. De eerste tekenen van je niet als satelliet te gedragen, zijn onder andere de weigering van Nederland en België geweest om direct tot plaatsing van die raketten over te gaan. Nou, dat heeft een groot rumoer verwekt, want dat was men niet gewend. Het is een kleinigheid die men daar heeft gepresteerd, een beetje tegenstribbelen, wat al direct gezien werd als een storende alliantie, is dat geen grote onzin? Een alliantie is een verbinding van staten die hun belangen allemaal dienen. Wanneer nu op een ogenblik de ontwikkeling zo is dat het belang van West-Europa in het gedrang komt, dan is het duidelijk dat men daartegen moet opstaan ten bate van het behoud van de alliantie. Nou, dat zie je op het ogenblik in de NAVO, dat zie je ook min of meer in het Warschaupakt, waar Roemenië een vrij zelfstandige houding gaat innemen en waar men aan alle kanten, ook in Polen destijds, gedachten ging ontwikkelen om te vermijden het eerste slagveld te worden. Die gedachte speelt ook in de wereld buiten de spanning Navo – Warschaupakt. In 1978 hielden de Verenigde Naties een eerste speciale zitting over ontwapening die duidelijk liet blijken dat de kleinere landen ontevreden waren met het beleid van de supermachten. Die kleinere landen hebben die speciale zitting afgedwongen en hebben ook het co-claimship van de twee supermachten over de ontwapeningscommissie ontnomen. Nu werkt een wisselend voorzitterschap en er is een procedure ingesteld waardoor die kleine landen mee over ontwapening praten. Op het ogenblik kan je spreken van de historische roeping van de kleine landen om de wereld te redden van het wangedrag van de supermachten.

Nu heb ik er niets op tegen als de vrede op een andere wijze kan tot stand gebracht worden, maar in een overbewapende wereld die nu een hele cultuur achter zich heeft waarin de nationale staat zijn veiligheid verzorgt door wapenmacht, daar is het praten over een wereld zonder wapenmacht voor mijn gevoel volstrekt utopisch, irrealistisch en onhaalbaar. We zitten met een overmatige bewapening die heel geleidelijk moet worden verminderd en geregeld en tot een

minimum gebracht. Hoever men daarbij kan gaan, en of dit zou kunnen leiden tot een algehele en complete ontwapening, weet ik niet; dat zijn zorgen voor komende generaties, niet voor deze. Onze generatie heeft de taak om allereerst te beginnen met het wegnemen van de eigen gevaren van de wapenmacht. Een wapenmacht die voor de beveiliging is opgericht en die geleidelijk door de technologie en door de overmatigheid is verworden tot de macht die de oorlog bevordert, is een gevaar voor de vrede geworden. Welnu, dit moeten we kwijt-raken, en als we dat gedaan hebben en daarmee mogelijkerwijze een veel beter klimaat gekregen hebben van wederzijds vertrouwen, dan kunnen we een heel eind verder gaan. Bijgevolg vind ik dat diegenen die op dit moment voor eenzijdige ontwapening pleiten niet realistisch zijn. Als de NAVO eenzijdig ontwapent, wordt de Sovjet-Unie oppermachtig; dan zal de Sovjet-Unie zich waarschijnlijk als iedere andere oppermachtige staat misdragen. Hij zal, wat typisch is voor een overmachtige, zijn opvattingen in de hele wereld willen doen gelden, en dat betekent, wat de Sovjet-Unie betreft, het communistisch systeem als heilsleer die zij met een goed geweten zou uitdragen over de hele wereld, zeggende : dat is zo goed voor jullie.

Jean-Pierre Rondas : *De ontwikkeling verloopt nu wel zo dat men sedert de jaren zestig bezig is om te proberen uit die militaire impasse te geraken. Met andere woorden, dat het niet te gebruiken en daarom ongeloofwaardige atoom-, nucleairarsenaal weer hanteerbaar wordt. Dat is dan toch de trend in de ontwikkeling naar de zogenoemde 'theater nuclear wapons on the European scene' (Bemerk de metaforen des doods). 'Theater nuclear wapons' te gebruiken op een welomschreven scène, een bepaald Europees terrein of Europees slagveld, terwijl de zogenoemde 'central systems', buiten schot zouden blijven. Zo wordt atoomoorlog weer denkbaar en die wapens hanteerbaar. Het is dit onbeschaamd uitspelen, dit cynisch spelen met deze sinds lang bestaande idee wat gefungeerd heeft als druppel in de emmer van de vredesbeweging.*

Bert Röling : Ja, dat is een nieuwe ontwikkeling. Aanvankelijk was er het monopolie van Amerika, dat toen dreigde als de Russen ergens zouden aanvallen. Die hadden toen nog geen atoomwapens of hadden in ieder geval niet de middelen om ze in Amerika tot ontploffing te brengen. Later kwam die periode waarin ze allebei nucleaire wapens hebben, strategisch nucleaire wapens, waardoor Amerika kwetsbaar geworden was; dat wordt dan een periode waarin de oorlog ondenkbaar wordt geacht om zijn consequenties voor beide partijen. Na SALT I in '72, waarin die pariteit openlijk erkend wordt, krijgen we het verhinderen, het afschaffen en het verbieden van een effectief anti-raketstelsel, waardoor de steden als het ware open gehouden worden voor wederzijdse vernietiging. Na die periode werd het hoe langer hoe meer duidelijk dat de supermachten hun strategische wapens niet meer zouden gebruiken. Maar toen kregen we de introductie en de betekenis van de tactische kernwapens. Het was de ge-

dachte: we kunnen die oorlog beperkt houden, als beide supermachten weten dat het gebruik van hun strategische wapens zou leiden tot meer dan honderd miljoen doden in beide kampen tijdens het eerste half uur. Men moest dus die dingen thuis houden en de afschrikkingsfunctie die in die wapens zit, werd in hoge mate gereduceerd. Die schrikken wel de oorlog niet meer af, maar die schrikken alleen het gebruik van die wapens af, die neutraliseren elkaar. Een nieuwe gedachte was dan : we kunnen een beperkte oorlog met nucleaire wapens voeren, met name in Europa. Dat is misschien voor Amerikanen een aantrekkelijke gedachte, voor Europa is dat niet zo en is ze een reden voor grote bezorgdheid. Het is ook niet te verbazen dat de NAVO-raad voor het eerst, twee jaar na SALT, een besluit heeft genomen waarin staat dat Europa een eigen veiligheidsprobleem heeft. Dat is de eerste aanduiding van die angst voor die opvattingen in Amerika, die geloven in de mogelijkheid van een beperkte oorlog. Het is duidelijk dat men die strategische wapens niet durft gebruiken, en dat men in geval van oorlog misschien het eerst conventioneel ten strijde trekt en later met tactische kernwapens. De NAVO zegt uitdrukkelijk : we zullen bereid zijn ze het eerst te gebruiken. Dat leidt tot de verwoesting van Europa, van West- en Midden-Europa. Dat is voor Europa volstrekt onacceptabel. Maar het is een mogelijkheid en ik vind het verontrustende dat daar in Amerika over gesproken wordt. Nu dacht ik dat West-Europa het recht had om in de NAVO zijn belangen te verdedigen en te zeggen dat dit een volstrekt onaanvaardbare risicoverdeling is. Daar is nu nog een tweede moeilijkheid bij gekomen; de wens van de Amerikanen om Euro-strategische wapens in Europa te plaatsen. Dat zijn dus atoomwapens die het binnenland van de Sovjet-Unie kunnen bereiken. Daarmee zou Amerika Amerikaanse wapens onder Amerikaans bevel het binnenland van de Sovjet-Unie kunnen verwoesten met nog steeds de gedachte dat de Sovjet-Unie niet zou durven reageren met wapens op Amerika. Want, men weet dat dit tijdens het eerste half uur honderd miljoen doden meebrengt. Niet verwonderlijk zei Brezjnev in 1979 in Berlijn : als jullie ooit die wapens zouden gebruiken, die vanuit Europa staan gericht op het binnenland van de Sovjet-Unie, dan zal het bommen regenen op Europa. Hij zei niet : het zal bommen regenen op Amerika.

Jean-Pierre Rondas : *Dat is dus de situatie vandaag de dag. Wat zet de vredeswetenschap of de polemologie, de oorlogswetenschap dus, daar nu tegenover ?*

Bert Röling : Je kan moeilijk anders zijn dan pessimistisch als je ziet wat er in de wereld gebeurt. We kennen een wapenwedloop die zo onredelijk is, waar wapens worden ingevoerd omdat de technologie ze aanbiedt. Die wapens zijn destabiliserend en verontrustend voor de tegenpartij. Met een tiende van de huidige hoeveelheid zou men een grotere veiligheid bereiken dan met de hoeveelheid die we nu hebben. Dus, daar zijn zoveel vreemde krachten aan het werk van onkunde, van nationalisme, van kortzichtigheid, die je telkens doen denken, nou

ja elk ogenblik kan de zaak mislopen. Op het ogenblik, kijk naar wat er gebeurt rond Polen, is dat een opjagen van een koude oorlog, die ook uit de hand kan lopen. Er zijn vele redenen om je ernstig zorgen te maken. Maar polemologen zijn toch optimisten; ze zijn mensen die wel inzien dat er gevaar is, maar die werken in de overtuiging dat hun werk zin kan hebben en dat dus dat gevaar wordt voorkomen. Als zodanig zijn ze geen doemdenkers die voorspellen dat het mis loopt; het zijn mensen die waarschuwen voor wat kán mislopen, wat kan gebeuren en proberen de middelen aan te dragen om dat onheil te voorkomen.

Jean-Pierre Rondas : *Nu wordt er de jongste tijd allerlei kritiek tegen de polemologie geformuleerd. Een van de punten is dat de vredeswetenschap zelfs nog geen strategieën heeft ontwikkeld om tot vrede te komen ?*

Bert Röling : De polemologie of vredeswetenschap is een jonge wetenschap, en wij hebben zeker nog niet op dit moment het antwoord op alle moeilijkheden. Ik dacht echter dat op sommige punten de polemologen heel duidelijke dingen voorstaan, analyses en raadgevingen die eruit voortkomen, waarvan men zou willen dat regeringen die zouden opvolgen. Ik denk aan de kritiek die door de polemologie geleverd wordt op de waanzinnige wapensituatie waarin we verkeren. Het is duidelijk dat zo'n wapensituatie wederzijds tot totale vernietiging kan leiden en dat daar verandering in moet komen. Er zijn vele wegen naar verandering en die worden aangegeven, daar kan men een keuze uit doen. Een politicus zal, als diegene die het mogelijke moet verwerkelijken, een keuze doen op het punt van de mensenrechten, op het punt van het armoedeprobleem, het ontwikkelingsprobleem, daar worden heel duidelijke wegen aangegeven waarlangs de wereld minder gevaarlijk wordt dan die op het ogenblik is. Het is duidelijk dat ook polemologen gesteld hebben dat een wereld die uit soevereine staten bestaat een polemogene wereld is, een wereld waarin de oorlog eigenlijk is ingebouwd. De enige conclusie is dan : er moet een soort van wereldeenheid, een federatieve wereldeenheid komen, dezelfde waar Kant het over heeft. Dat was heel juist, maar dat is op dit moment volstrekt onmogelijk, vandaar dat je gaat zoeken naar wegen die van de huidige toestand, die gedragen wordt door een heel sterk nationalisme in allerlei staten, gaat leiden naar de situatie waarin we zouden behoren te komen, met name de toestand waar we oorlogen voorkomen.

Jean-Pierre Rondas : *Men heeft destijds nogal smalend gedaan over wat men de oorlog tussen de polemologen is gaan noemen. Deze wetenschappers zijn inderdaad in te delen in twee groepen. Zij die vinden dat eerst en vooral het fenomeen 'oorlog' moet bestudeerd worden en de anderen die eerder denken aan structureel geweld.*

Bert Röling : Zo is destijds het grote verschil van mening ontstaan tussen diegenen die zeggen : het gaat bij de polemologie niet alleen om het voorkomen van oorlog, wat dus persoonlijk geweld is voor mensen tegen mensen, staten te-

gen staten, maar het gaat ook om het structurele geweld. Dat ontnemen van levensmogelijkheid, zo wordt dat gedefinieerd, door structuren, door wetten, door regelingen, gewoontes. Wel, het is duidelijk dat dat een groot euvel is. Juristisch noemen we dat dan sociaal onrecht, politieke overheersing, economische uitbuiting, economische verwaarlozing. Uiteraard streven wij ernaar om dat geleidelijkaan uit te bannen. Dat is een heel apart vak dat vroeger voor alles door juristen is beoefend. Oorlog als zodanig is op het ogenblik juist door de technologie van de wapens, zo'n enorm probleem geworden, dat het zin heeft om je daar op te concentreren. Burgeroorlog, oorlog en militaire geweldpleging zullen natuurlijk meebrengen dat je grote betekenis gaat hechten aan het structurele geweld, als een oorzaak van die oorlog. Men moet inzien hoe allerlei vormen van structureel geweld tot het verstoren van de vrede kunnen leiden. Ja, tot oorlogen en tot wereldoorlogen toe. Maar het maakt natuurlijk wel een verschil uit of je het structurele geweld ziet als het onderwerp van je wetenschap of als één van de elementen die maken dat je ziet dat de vrede bedreigd wordt door de sociale onrechtvaardigheid, zoals de apartheid of de wereldarmoede, die onvoorstelbaar is voor iemand die in een rijke wereld leeft, maar die zo ondraaglijk is dat men zich verbaast dat men er niet gewelddadiger tegen protesteert. We hebben dus de handen vol met het zoeken naar de oorzaken van de oorlog en de voorwaarden van de vrede. Daarnaast kun je een wetenschap hebben die zich bezighoudt met het voorkomen van politieke onvrijheid of het voorkomen van economische wantoestanden en van allerlei andere soorten van sociaal onrecht. Ik dacht dat dat werkelijk gescheiden gebieden waren, maar zoals ik zeg, ze hebben het verband doordat op een ogenblik het sociaal onrecht één van de grote redenen kan zijn van gewelddadig conflict.

(copyright BRT-3-Woord)